

יצחק אורן

ספרי הראשון

עם העיסוקים שהתנסיתי בהם בחיי, נמנה תפקיד הקרוי "עורך כתבי מבקר המדינה". הסיסמה שהיתה שגורה בפיו של המבקר בימים ההם היתה: אין אנו קוראים הגיגי מוח, אנו קוראים מסמכים. ואכן, הגיגי מוח, צפונות לב, זכרונות – יש בכל אלה כדי להטעות את מי שמחפש את האמת, את הדברים כהויותם, את העובדות כפי שהתרחשו ואת המעשים כפי שהיו. ואילו כל אשר הועלה על הכתב, לפחות קיים כשלעצמו ואינו ניתן לשינוי. על כן משנתבקשתי לכתוב על ספרי הראשון, גמרתי אומר לערוך דו"ח דוקומנטרי שכמעט כולו מובאות מכתבי שלי על נושא זה שכבר התפרסמו ורק דברי קישור נוסח מנחה מנוסה מגשרים ביניהם.

המסמך הראשון הוא קטע מ"סיפור ימי" בחוברת 11 של סדרת החוברות "סוגים בסיפור הישראלי"; שם החוברת: "הסיפור הפנטאסטי", וזו לשונו של הקטע: "ב-1942 כתבתי את ספרי הראשון *אישים". עד היום הזה סבור אני שכל מה שכתבתי מאז, גלום בצורה עוברית, בסיפור זה. המוספים הספרותיים סירבו להדפיסו. רק בשנת 1946 נדפס סיפור מפרי עטי, "גשם" במוסף לספרות של "הארץ". העורך היה יעקב הורביץ. בשנת 1950 יצא לאור קובץ סיפורים משלי בשם "אישים" – חמש אגדות אוטוביוגרפיות – על שם הסיפור המרכזי שבו.

המובאה הבאה היא מתוך ספרי "ההר והעכבר", מוסד ביאליק תשמ"ב (בשינויים קלים): "את ספרו הראשון של אהרון תורן הוציא לאור אחד מידידיו, ובדרך זו בזבז את כל חסכוניותו הדלים מעבודה קשה. הספר נמכר במאה וחמישים עותקים, ובאחד העיתונים היומיים נתפרסמה עליו הערכה בת עשר שורות. לימים נעשה הידיד מו"ל של ממש, על אף הכשלון הכספי בשל ספרו של תורן. אולם את ספריו של תורן שוב לא הדפיס. וגם תורן לא פנה אליו מאז. די היה לו במה שעבר עליו, שכן לפני שהגיע הספר לאותו ידיד, נשלח כתב היד לכמה הוצאות ספרים מכובדות ומבוססות. אל כתב היד צורף מכתב. מן הראוי לציין שכמעט כל ההוצאות השיבו על מכתבו; מהן באיחור של חודש ומהן באיחור של חצי שנה, מהן לאחר תזכורת אחת ומהן לאחר שתי תזכורות ויותר. רק אחד המו"לים מדרי תל-אביב לא ענה דבר וחצי דבר. אהרון תורן מושבו בירושלים, מקום עבודתו משרד ממשלתי, גופו מסורבל וכל עצמו כבד תנועה הוא. לפיכך לאחר שחיכה שלושה חדשים לתשובתו של המו"ל שיגר אליו חבר מחבריו, תושב תל-אביב. נתברר שהמו"ל לא קרא עדיין את כתב היד לאו דווקא משום תוסר פנאי, אלא בשל החום הכבד. ואולם אהרון תורן לא התחשב בכך ולא התעורר בלבו אפילו קורטוב של סלחנות. אדרבה, חמתו עלתה בו עד להשחית. בא אדם ומעשיר את העולם ביצירה כבירה שנועדה להשפיע על גורלו של כל המין האנושי, דוגמת התנ"ך, הדהאמפאדה, הקוראן, והלה מטפח על פניו בטמפרטורה של שלושים ושתיים מעלות. וכי אהרון תורן, מחברה של יצירה זו, לא נתייסר בחום ובמחנק שעה שהעלה הגיגיו על הנייר? לא בדיו, כי אם בדם לבו טבל את עטו.

דרי הבית ישנו, המטבח היה שרוי באפלה למחצה, כי הימים ימי מלחמת העולם השנייה וחזקה על תושביה של ירושלים, פקודת האיפול. לאחר יום עבודה מפרך ולאחר כביסת חיתוליה של בתו הפעוטה (אשתו חולה היתה בימים ההם ונתרקה למיטתה), ישב אהרון תורן כפוף מעל שולחן עגול מכוסה שעוונית, והיה מוסיף ערכים על ערכיו של העולם. הוא כתב על נצח ישראל ועל אדם בישראל, על השמש ועל הירח ועל אחד-עשר כוכבים שחדרו אליו המטבחה, ניצבו על ידו והשתחוו לו ממש כאל יוסף הצדיק בשעתו. וניתנה האמת להיאמר: לא גבה ליבו של אהרון, ולא רמו עיניו בשל הכבוד שחלקו לו השמש והירח ואחד-עשר הכוכבים. ידוע ידע כי לא מרובו מכל בני האדם חשקו בו השמש והירח ואחד עשר הכוכבים ובחרו בו, כי הוא המעט מכל האנשים.

המהפכה הקומוניסטית ברוסיה פרצה בנובמבר 1917. אהרון תורן נולד במאי 1918. הקרחת הראשונה הזכורה לו בחייו היתה קרחתו של ולאדמיר לנין, שהבהיקה מתוך העיתונים ודיוקנאות תלויים על קירות. הוא הדין לגבי השפם הראשון – היה זה שפמו של לב טרוצקי. השיר הראשון שלמד לשיר בגן הילדים היה האינטרנציונאל: "קום, התנערה, עם חלכה". לחלכה עתיד העולם.

אין ספק כי באותם הימים, או ביתר דיוק: באותם הלילות, שבהם העלה על הכתב את פרי רוחו הראשון, יכול היה לשייך עצמו לעם חלכה. עבודתו קשה היתה ומשכורתו זעומה. מדורו בתוך דירה בת שלושה חדרים שעשר נפשות התגוררו בה. לו האמין באלוהים בימים ההם, אפשר שאלוהים עצמו היה ניצב על ידו ומשתחוה לו. כיוון שלא האמין ברוח מחוץ לרוחו של האדם, ולא הכיר אלא בקיומו של החומר, באו נציגיו המובהקים של החומר בקוסמוס, היינו הכוכבים, והשתחוו לו במטבחה של אותה דירה ירושלמית. אשר לעובדה התמוהה, שמכל כוכבי השמים שלא ייספרו מרוב, רק אחד-עשר בלבד באו לחלוק לו כבוד ויקר, הרי אין לחפש לה הסברים חומריים, כגון השטח המצומצם של אותו מטבח, אלא הסברים פסיכולוגיים, כגון האסוציאציה עם יוסף שאף הוא היה דל חלכה – (כבוד שלא היו בו מים, בביתו של פוטיפר, לפחות בתקופת שירותו הראשונה). ואף-גל פי כן נועד לגדולות. כל הגדולות האלה – ואף נצורות מהם – השתקפו, כבבואתו של בדל ירח במי באר, באותו כתב יד שהמו"ל נמנע מלקרוא בו בשל השרב הכבד ששרר בתל-אביב. כתב לו תורן מכתב מוחץ ותבע המפגיע שכתב היד יוחזר לו ללא שהיה נוספת. המו"ל מילא את בקשתו זו בזריזות יתרה. לא יצאו שלושה ימים וכתב היד היה שוב בידו של תורן. בדרך זו סיים פרי רוחו של אהרון את סיבובו על פני המו"לים ותזר אל בסיסו בחינת סובב סובב הרוח ואל מקומו שב הרוח.

ולאחר שהרוח שב אל מקומו פותח הוא בסיבוב שני ומגיע אל ישראל זמורה, אבי ההוצאה "מחברות לספרות". הפעם לפנינו מסמך אותנטי לחלוטין, והוא מובא כאן במלואו כלשונו וככתבו, אלא שלפני כן שומה עלי להבהיר לקורא שאהרון תורן גיבורו של "ההר והעכבר" משקף את כותב שורות הללו בכל הנוגע לנתיב היסורים של ספרו ומר גדל, הממוען של המכתב, נושא את שם משפחתי טרם היות לי שם עט עברי. נא לשים לב לתאריך.

2.8.45

מר גדל הנכבד,

קראתי את כתב ידך, כעצתך – עד הסוף: אבל לא רק מפני כן, כי הדברים משכו וענינו; כל חמש האגדות יש בהם משהו מפתיע ובלתי שכיח בתכנון, וגם כתיבתן נקיה ולפעמים אפילו דקה.

לצערי הרב – אין ספרות מסוג זה הולמת את מסגרת

פעולתי המו"לית בשעה זו, ואין לי די אמצעים חמריים לפתוח בכל פעם מדור חדש; אבל אם תסכים – הוגי מוכן בכל לבי להמליץ בפני "עם עובד" או הוצאת ספרים אחרת, שיפרסמו את ספרך; את האמת אגיד לך – לא הייתי רוצה שספרך יהיה נידון לגניזה, כי הוא מקורי וחשוב מכמה בחינות; כל כך עניין אותי הספר, שנותעוררה בי סקרנות להכירך ואשמח אם נפגש פעם ונשוחח, שמא תיעץ לי: – איך, איפה ומתי. בכבוד רב י. זמורה

כתב היד נשאר לע"ע אצלי והוא בטוח במגרת – אם תרצה אחזירה לך.

הפגישה עם ישראל זמורה נתקיימה. הוא יעץ לי לשלוח את כתב היד ללאה גולדברג. ועל כך במסמך הבא (מתוך ספרי "ז'בוטינסקי ואני" הוצאת הדר, 1980).

"שלחתי את כתב היד ללאה גולדברג, וכעבור שבועות צילצלתי בפעמון הדלת שבדירה אשר ברחוב ארנון 15 תל-אביב. פתחה לי ישישה קטנת קומה, לבנת שער ומאירת פנים. באותם ימים היו נשים בגיל שבין ששים לשבעים נראות ישירות ושערן לבן היה. היא ידעה מי אני, ידעה שהזמנתי, והודיעתני שלאה גולדברג יושבת בשעה זו בבית קפה הנמצא לא הרחק מכאן. משום מה, איני יכול להעלות בזכרוני את שמו של אותו בית קפה ומקומו.

היה זה אחד מבתי הקפה הרגילים בצפון תל-אביב של

הימים ההם. צפון תל-אביב, אמרתי, ולא צפונה של תל-אביב, שעדיין לא היה קיים כלל. עיקרו של בית הקפה על פני המדרכה, כמובן. ליד אחד השולחנות ישבה אשה וסרגה, לפניו על השולחן פקעת צמר ירוק. זקופה ישבה האשה, דקת גו, ארוכת טורסו, צרת פנים, כולה נוטה כלפי מעלה, כמי שמכין עצמו להתרומם בעוד רגע מכיסאו ולהמריא באויר.

אצבעותיה שיחקו במסרגות, עיניה לא השתתפו במשחק, כבויית היו משום מה, ואף כי בקווי פניה החטובים היתה קשיות גברית קמעה, הנה כל כולה היה בה משהו מן הנשים שבתמונותיו של מודליאני. לא ראיתי את לאה גולדברג לפני כן, אך באותו רגע ידעתי ללא קורטוב של ספק שאכן היא היא היושבת לפני. קרבתי אל שולחנה ובדחילו ורחימו הצגתי את עצמי לפניו.

היה התחייכה. עיניה הכבויית הזדהרו והיא הקרינה עלי מבט שכולו רוך אמהי, והיה בו משום ניגוד לחיטוב הפנים הקשוח ולשינייים הארוכות עד פתיעה שנחשפו תוך כדי חיוך.

"אני נמצאת במבוכה", אמרה. "הדבר מאד מוצא חן בעיני".

לולא הבושה, פותח הייתי מרוב שמחה בריצת אמוק סביב אחד השולחנות.

כפי הנראה קראה האשה את מחשבותי. היא אמרה: "תיארת לי שאתה הרבה יותר קשיש: כבן ארבעים, חמישים".

בן עשרים ושמונה הייתי אז. את ראשי עיטרה רעמת בלורית, לבוש הייתי חולצת ח'אקי ומכנסים קצרים ונעול סנדלים.

נתארכה השיחה בינינו, וככל שנמשכה לא חדלה לאה מסריגתה.

"עוד אכתוב לך", הבטיחה לאחר ברכת פרידה. והיא כתבה. בתחילה מכתב בו הלשוון:

"שלום וברכה,

סלח לי שהתמהמתי כל כך בתשובתי. אך היא תלויה בכמה וכמה עניינים, שאף אני תלויה בהם.

ובכן: לכל היותר כעבור שבועיים אכתוב לך תשובה מפורטת ומקווה אני, גם תכליתית.

ועוד פעם – סלח על הדחיון.

בברכה ל.ג.

ואכן, כשבועיים לאחר מכן הגיע עוד מכתב לאמור: "שלום וברכה,

לפני צאתי את הארץ רציתי לכתוב לך כמה מלים בנוגע לכתב היד שלך. אני מסרתיו לשלונסקי.

הבטיחתי לעבור עליו בזמן הקרוב ביותר. עד עכשיו היה עסוק מאד, אבל אני מקווה שבמהרה יעשה את אשר הבטיח. מכיון שלא אהיה פה לא אוכל עוד

לעקוב אחר העניין, והייתי מבקשת אותך מאד לכתוב לו כמה שורות או, מוטב, אם תהיה בת"א, לגשת אליו (הוא תמיד לפני הצהרים בקפה "קרלטון") ולדבר עמו.

בדרך תוכל להסתמך עלי וכן במכתב.

סלח לי על הנייר הגרוע, אין עכשין אחר תחת ידי.

אגב, בשעתו לא הגבתי על השיר שלך. חושבתני שגם אתה מרגיש שדרך הביטוי שלך – פרוזה. הרבה ברכות וכל טוב לאה גולדברג"

הייתי בתל-אביב, פגשתי את שלונסקי ב"קרלטון" והסתמכתי על לאה גולדברג. הוא אמר: עוד לא קראתי. כעבור שנה החזיר אלי את כתב היד ועל גבי העטיפה (בימים הטובים ההם גוהג הייתי להעתיק את סיפורי אל תוך מחברת, כמעט בכתובה תמה) היה כתוב בעפרון: "קראנו, לא מתאים לנו". לא מכתב לוואי ולא חתימה.

ובכך תם הסיבוב השני. הסיבוב השלישי לא נתקיים, אלא שבימי מלחמת הקוממיות הייתי אחד מעורכי "עיתון המגן" – שבועון צה"ל בירושלים. (העורך האחר היה אליעזר ארגוב ז"ל.) נער שלא הגיע לגיל גיוס עבד כמתנדב במערכת. שמו אורי מייזלר מזר (לימים מזר-גרגל).

הוא הוא אשר הוציא כאמור לאור את ספרי הראשון בשנת 1950. מה שקרוי לעיל "חסכוניות", אינו אלא שכר שקיבל בשל עבודתו בחפירות תל קאסילה שניהל אביו הפרופסור בנימין מזר.

שבשתא כיוון דעל על. המזכיר שמות אומרים לו גמור. וכאן יש מקום לתיקוני טעויות קטנות: א) לא עשר שורות התפרסמו על ספרי, כי אם שלושים. ב) המדובר הוא בקטע "בילטריסטיקה טעונת פילוספיה", מתוך המדור "במשעול הספרים" בעיתון

"הארץ" מיום 3 במארס 1950. הרשימה חתומה בשם אות. לימים נודע לי שמאחורי שם עט זה מסתתר משורר ומתרגם צעיר – אהרון אמיר. תוך כדי כתיבת שורות אלה, מביט אני באותו גליון ולבי מתמלא ריגושים ותחושות, בעיקר תחושות משב רוחה של היסטוריה (בית ראשון, שני, שלישי), שכן לא הרחק משורותיו של אוח מתפרסם מאמרו של מורי ורבי הראשון באוניברסיטה העברית הפרופסור ד"ר יוסף קלוזנר בשם "טשרניחובסקי המתרגם".

ומספרי הראשון, שוב אל סיפורי הראשון, שבו למעשה פתחתי רשימה זו. זוהי אפופיאה בפני עצמה, ואין לה מקום כאן, מקום פשוטו כמשמעו, שכן כבר עתה היסגתי, בחוצפא כלפי שמיא, את כל גבולות הקו הירוק שהוצבו לי מראש.

אסתפק איפוא בכמה היאחזויות, שבלעדיהן לא ייתכן סיומה של פרשת ספרי הראשון, שהרי לכל סיפור ראשון יש קורא ראשון. הקורא הראשון של סיפורי בכתב יד, היה תלמיד הגימנסיה העברית בירושלים בימים ההם (שנת 1943) חיים פרומשטיין וכיום פרופסור חיים תדמור, אחד האשורולוגים הנודעים בעולם.

הוא שהביא כעבור שבע שנים את כתב היד למורו ורבו פרופסור מזר וקיבל את אישורו להרפתקת בנו. לראשונה נדפס הסיפור ללא הטכמתי ב"מיברק", בטאון הנפל של לח"י, שכמה גליונות ממנו יצאו באביב תש"ח.

כיון שהסיפור הובא לדפוס על ידי העיתונאי ברוך

נאדל, שבאותו אביב ביצע קפיצת נחשון דרמאטית מהשומר הצעיר אל לח"י, מחברו של הסיפור מופיע בשם י. אלון, (משום שאת השם אורן ייחדתי לי) – כתב לי ברוך נאדל במכתב שהגיע אלי אחרי שנפרץ המצור על ירושלים).

לאחר מלחמת ששת הימים, שמונה עשרה שנה אחרי שפורסם הסיפור בספרי ועשרים וחמש שנה אחרי שנתחבר, נדפס בשלישית ב"מולד" תחת הכותרת "במדבר". עתה נכלל תרגומו האנגלי בקובץ סיפורים העומד לצאת בשבועות הקרובים בברקליי קאליפורניה. בימים אלה מצפה אני לחוזה עם בית הוצאה גדול בירושלים על אסופה שלפי דרישת עורכה, פותחת בסיפור "אי-שם".

ועוד פרט: המו"ל בארצות הברית כותב לי שפרופסור חיים תדמור הואיל להתחלק עמו בחוויותיו למיקרא התרגום האנגלי, ברווח של שני דורות המפריד בינו לבין המקור שהונח לפניו במחברת עבה של סטודנט, ממולאה בכתובה תמה של סופר מתחיל, המתייחס בדחילו ורחימו אל כל טיפת דיו אשר נוטפת מעטו. אף ייתכן שכמה שורות מתוך תיאור חווייה זו יצוטטו על עטיפת הספר.

כל זאת ללמדנו: אשרי השורדים, ואידך פירושא הוא.

* למעשה קדמו לסיפור זה כמה נסיונות סיפורת מצדי – ברוסית ואפילו בעברית – וחלק מהם אפילו התפרסמו בדפוס. אף על פי כן, רואה אני ב"אי שם" את סיפורי הראשון.